

FOLYÓIRATSZEMLE

Helynévtörténeti Tanulmányok 17. (2021)

Szerkesztők: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debreceni Egyetemi Kiadó,
Debrecen. 149 lap

1. A folyóirat 2021. évi száma hét helynévtani témájú, kutatómódszertani szempontból különösen tanulságos tanulmányt tartalmaz, amelyeket egy, a Magyar Nemzeti Helynévtár Program elindulását és kiemelt szerepét bemutató cikk egészít ki.

2. PÓCZOS RITA tanulmányának (7–42), a kötet egyik legnagyobb terjedelmű írásának első felében a Pannonhalmi apátság alapítólevelének nyelv- és névtörténeti, illetve népességtörténeti vonatkozásairól olvashatunk. A szerző mindenekelőtt röviden összefoglalja az oklevél eredetiségével és hitelességével kapcsolatos legfontosabb, főként történettudományi szakirodalom eredményeit. A tanulmány második részében az oklevél záradékában található helynévi szórványok vizsgálata, a nevek eredetének és továbbélésének elemzése olvasható. A helynév-rekonstrukció eljárását alkalmazva tizenkét helynevet tekint át a szerző; ebből – megállapítása szerint – nyolc-kilenc név hasznosítható a továbbiakban nyelvtörténeti vizsgálatok céljaira.

SZŐKE MELINDA tanulmánya (43–54) a bizonytalan kronológiai státuszú, azon belül is a hamis oklevelek helynévtörténeti forrásértékének meghatározási nehézségeiről és eredményeinek hasznosíthatóságáról szól. A szerző Szent István négy hamis oklevelét vizsgálja (Bakonybéli oklevél, Pécsváradi oklevél, a Zalavári apátság két oklevele): olyan neveket mutat be, melyeknek a 11. század eleji névtörténeti forrásértéke valószínűtlen. Három csoportra osztva elemzi a neveket: 1. apátsági birtoklásra utaló nevek; 2. személynévi eredetű, illetve személynévet tartalmazó helynevek; 3. jelzővel kiegészült nevek. A szerző a vizsgált oklevelek olyan sajátosságaira világított rá, melyek bonyolítják e forráscsoport nyelvi feltárását, ugyanakkor közelebb is visznek ahhoz, hogy a helyneveket – jelen esetben a 11. századra vonatkozóan – hely- és névtörténeti szempontból biztosabban és eredményesebben lehessen felhasználni.

RÁCZ ANITA Bihar vármegye ómagyar kori helynévanyagával foglalkozik tanulmányában (55–72). A középkori Bihar vármegye domborzati leírását a Sebes-Körös völgyéből adatolható ómagyar kori helynévanyag vizsgálata követi, a helynév-rekonstrukció eszközével. A településnevek etimológiai, térbeli és időbeli sajátosságainak figyelembevételével a Sebes-Körös menti területek névmintázatainak néhány jellemzőjére mutat rá a szerző. Összefoglalásként a népnévi eredetű településnevek szerkezeti típusainak változását tekinti át a szerző, végül pedig megfogalmaz három fontos településtörténeti jellegű következtetést; tanulmánya ennél fogva a nyelvtörténet mellett a történettudomány, a néprajz és a történeti földrajz kutatói számára is hasznos lehet.

KOVÁCS ÉVA (73–85) a természeti környezetre utaló településneveknek a vizekkel, a vízzel kapcsolatos helyekkel való kapcsolatát vizsgálja írásában a teljes magyar nyelvterületről összeállított adatbázisa (2193 adat) anyagára támaszkodva. Arra keresi a választ, hogy a víznevek

milyen szerepet tölthettek be a településnév-típus létrejöttében, illetve ezek milyen formában vannak jelen a korai ómagyar kori településnevekben. A természeti környezetre utaló településnevek harmadában (723 névben) található valamilyen vízzel kapcsolatos közsói, illetve helynévi előzmény. A vízzel való kapcsolatra utaló településneveket három nagy szerkezeti típusba sorolja a szerző, s vizsgálata során további alkategóriák szerint mutatja be eredményeit. Eredményei szerint a vizsgált korszakban az egyrészes, formáns nélküli településnevek fordulnak elő legnagyobb számban; a metonimikus névadás játszotta a meghatározó szerepet; jelentős gyarapodás pedig a 13. század elejétől mutatkozik.

Ahogy az előző tanulmányok, úgy BÁBA BARBARA írása (87–103) is az ómagyar kori nyelvemlékek vizsgálatára fókuszál. Nyelvjárás- és hangtörténeti kutatásának célja olyan módszertani elvek bemutatása, amelyek kiküszöbölhetik az adott jelenség vizsgálatával kapcsolatos nehezítő körülményeket (pl. az adatok eloszlásának egyenetlenségét, bizonyos területek alacsony forrásadottságait). A korai ómagyar kori hangtani nyelvjárási sajátosságok közül az *i ~ ü*, *ē ~ ö*, *é ~ í*, illetve az *l* kiesésével és az *ëü* diftongussal kapcsolatos hangtani szembenállásokon keresztül arra világít rá a szerző, hogy a kronológiai gyakorisági viszonyok és a területi eloszlások együttes vizsgálatára van szükség. A kronológiai és területi sajátosságok relatív gyakoriságának figyelembevétele mellett továbbá az abszolút gyakoriságot sem szabad figyelmen kívül hagyni a minél pontosabb kép elérése érdekében.

ZSUPOS ZOLTÁN arra mutat rá tanulmányában (105–114), hogy milyen kapcsolat van az írása címében felsorolt, víznéből keletkezett településnevek (*Küsmöd*, *Csükmöd*, *Kösmő*, *Csökmő*, *Csömök*) között. A témával kapcsolatos eddigi kutatástörténet áttekintésén túl megállapítja: a *Küsmöd* patak Székelyföldön túl Biharban is a nevét adta egy településnek. A *Küsmöd* és a *Kösmő* nevet viselő települések és vízfolyások elnevezése tehát több más, hangátvétellel keletkezett, településekhez és vízfolyásokhoz kapcsolódó elnevezésben is megtalálható. További közös pont az egymástól K–Ny-i irányú fekvés olyan területeken, ahol bizonyított a székelyek korai jelenléte.

NÉMETH DÁNIEL már tanulmánya címében kiemeli, hogy nincs egységes vélemény Székesfehérvár nevét illetően (115–138). A szerző előbb áttekinti a *székes* jelző körüli eltérő álláspontokat, majd kritikai megjegyzéseket fűz hozzájuk, levéltári és élőnyelvi adatokra is támaszkodva. A tanulmány első részében a név eredetének magyarázatához kapcsolható korábbi történeti és nyelvtörténeti érvek kapnak helyet, a második részben ezeket az érveket igyekszik szembevetni mai tudásunkkal. Bár több lehetséges névadási motiváció is elképzelhető, az eddig legmeggyőzőbbnek tűnő 'főváros', esetleg 'királyi székhely' jelentést kevésbé meggyőzőnek találja a szerző. Egyetlen, tökéletesen meggyőzőnek tekintett magyarázat híján a jelenlegi adatok alapján nyolc, relevánsnak tűnő magyarázat számbavételével zárul a tanulmány.

HOFFMANN ISTVÁN a kötet záró írásában (139–145) egy páratlan lehetőségről, a Magyar Nemzeti Helynévtár Program elindulásáról számol be. Felépítésüket és funkciójukat tekintve a szótárakhoz hasonlítja a helynévtárakat. Egy ilyen átfogó kötet sorozat összeállításának gondolata már viszonylag korán felmerült: e tudománytörténeti háttér állomásait tekinti át a szerző, kiemelve a munkafolyamatot előmozdító eseményeket, szakmunkákat, adatbázisokat és személyeket. Rávilágít, hogy a szükséges együttműködés és az anyagi források hiánya miatt miért nem valósulhatott meg korábban a kezdeményezés. Most a Magyar Tudományos Akadémia nemzeti programja új lehetőséget biztosít a helynévkutatók számára, hogy időszerű, elengedhetetlen, értékmentő és -őrző feladatok valósulhassanak meg – sosem látott összefogás és támogatás keretében – a magyar névkultúra gazdagítása érdekében.

3. A kötetben található tanulmányok jelentős része az ómagyar kori helynévtörténethez kapcsolható, így tematikailag meglehetősen egységesnek mondható. Ezenkívül fontos szerepet kap a kutatási módszerek és szemléletmódok bemutatása és szemléltetése, ami együtt jár azzal, hogy a tanulmányok rendszerint egy-egy nagyobb lélegzetvételű kutatás aktualitásait, újabb eredményeit mutatják be. A tanulmányok mindegyikéhez gazdag szakirodalmi jegyzék tartozik, segítve az olvasót az esetleges további elmélyülésben.

HORVÁTH BRIGITTA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7861-0824>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Onoma 57. (2022)

Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. The International Council
of Onomastic Sciences, Uppsala. 368 lap

1. Az *Onoma 57.* számában megjelenő írások első, tematikus egysége a 27., krakkói ICOS-kongresszuson, a nyugati szláv országok (Lengyelország, Csehország, Szlovákia) névkutatásával foglalkozó szimpóziumon elhangzott tíz előadás írott változatát tartalmazza. Ezek közé a vendégszerkesztők (URSZULA BIJAK, IVETA VALENTOVÁ és MILAN HARVALÍK) két, ukrán névanyaggal foglalkozó tanulmányt is beillesztettek – annak ellenére, hogy az ukrán keleti szláv nyelv –, ilyen módon igyekezve támogatni az ukrán tudományosságot és kifejezni szolidaritásukat.

2. MATS WAHLBERG előszavát (2) követően a tematikus rész bevezetőjét olvashatjuk a vendégszerkesztőktől (10–13), majd következnek sorrendben a lengyel, szlovák, cseh és ukrán szerzők tanulmányai.

2.1. HALSZKA GÓRNY írása (15–31) a lengyel személynévkutatás utóbbi mintegy száz évét foglalja össze vázlatosan a hagyományos etimológiai, motivációs, strukturális-szemantikai elemzésektől a szociolingvisztikai, kognitív és kulturális megközelítésekig.

URSZULA BIJAK cikkének (33–52) célja, hogy megismertesse a nemzetközi névkutató közösséggel a lengyel helynévkutatás 20–21. századi történetét, főbb eredményeit, jelenlegi helyzetét és kutatási perspektíváit. A szerző bemutatja a lengyel helynévkutatás főbb központjait, valamint a legjelentősebb lexikográfiai munkákat és helynévtani monográfiákat. Az újabb munkákat kritikailag is elemzi, elsősorban azok módszertanára koncentrálva, és arra a következtetésre jut, hogy az új megközelítések nincsenek túlsúlyban, inkább a hagyományos történeti-etimológiai módszerek hasznos kiegészítéseként vannak jelen.

ARTUR GALKOWSKI munkája (53–72) érdekes leírást ad a névtan új, dinamikus növekedő részterületének, a krematonomasztikának (vagyis a krematonimák, azaz eseményeket, intézményeket stb. jelölő tulajdonnevek kutatásának) a fejlődéséről. A szerző definiálja is az e területen használt főbb fogalmakat a jelentősebb eredmények, valamint a fejlődési lehetőségek, irányok bemutatása előtt.